

Фетнан Дервиш

Једнако образовање за све

Изазови образовања на Косову у
Краљевини СХС

Кључно питање

У којој су мери друштвени услови били препрека за образовање појединаца?

Тема

Овај модул говори о образовним правима муслиманске мањине, признате као верска (религијска) мањина. Међутим, право на образовање на матерњем језику (албанском, турском) није дато муслиманској верској мањини, јер она није била призната као етничка мањина, тако да муслимани нису били образовани заједно са српском децом у истим одељењима, већ у одвојеним разредима. Овај модул бави се образовањем муслиманске мањине. Покривен је период 1918–1941.

У Краљевини је живео знатан број муслиманског становништва. Ова тема је изабрана због потребе да се дискутује о питању ове популације која је била призната као верска мањина, и томе како је она образована. Тема је контроверзна због различитих ставова српске, албанске и турске стране о овом питању. Питање је контроверзно и због места на коме се одвијало образовање муслиманских ђака, где су ученици и наставници морали да се прилагоде одређеним правилима и захтевима. Иако је ово питање обрађено само на примеру Косова, иако у Краљевини постоји разноликост муслиманске мањине у етничком и верском смислу, ово је ипак најкарактеристичније подручје, па даје добар пример који се може применити на цео регион.

Циљеви

- Критичко разумевање сложене природе прошлости.
- Разумевање националног идентитета.
- Развој историјске свести код ученика.

Исходи учења

- Ученици ће анализирати и интерпретирати различите врсте историјских извора.
- Ученици ће проценити шта је био основни проблем образовања мањина – етнички или верски.
- Ученици ће упоредити и оцијенити значај понуђених извора за анализу проблема образовања муслимана у Краљевини СХС (званични документи, сећања учесника, новине и друго).

Упутство за наставнике

Корак 1 Наставник чита материјал планиран за увод.

Корак 2 Наставник дели ученике у групе, дели изворе и објашњава која група има који задатак.

Група 1: Гарантована права мањинама у споразумима и у Видовданском уставу.

Група 2: Организовање наставе муслиманској мањини према датим правима.

Група 3: Различите перспективе о образовању.

Група 4: Сећање ученика који су се школовали у мањинским школама.

Група 5: Истраживање примарних извора – сведочанстава, диплома, чланака из новина...

Група 6: Лично искуство.

Корак 3 Свака група ради дате задатке, налази одговоре и расправља о датим питањима.

Корак 4 Свака група представиће свој рад, написаће одговоре (резултате) на флипчарт.

Корак 5 Финална расправа – свака група представља своје одговоре на дата питања и аргументе засноване на изворима. Одговоре ће наставник написати на флипчарту.

90
минута

Питања:

- Какво је било опште стање на Косову између два светска рата?
- Које су биле највеће тешкоће у организовању наставе?
- Који је разлог за одсуство образовања муслиманске мањине на матерњем језику?

Извор 1

Опште стање на Косову између два светска рата

Оснивањем Краљевине Срба Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. и Косово постаје део ове краљевине. Муслиманској мањини нису дата национална права, што је био разлог да се организује у борби за политичка и национална права. Године 1919. оснива се политичка партија, која је имала и своје гласило. Између два светска рата Косово је била најсиромашнија и најнеразвијенија област у краљевини. Већина народа бавила се пољопривредом. Због недостатка образовања на матерњом језику већина муслимана се школовала у медресама. Али, образовање у медресама било је без плана и програма и без књига. Економска, образовна и социјална заосталост на Косову утицала је и на културну заосталост.

B. Koro, Tarih 9, Pristina 2008, str. 57-59.

Извор 2

Тешкоће у организовању образовања

„Школски програми у Краљевини Југославији су били различити. Нису имали ништа заједничко, различити народи, културе и владари кроз разна времена, била је то тешка заједница различитости – Оријент и средња Европа, нације и њихове традиције. Није било лако ставити то под исти образовни и правни систем. Недостајала је могућност напредовања и развоја кроз образовање. Највећи проблем су били конзервативни родитељи, женска деца се нису слала у школу, и то је био један од разлога због чега је велики део заједнице остајао необразован.”

Branko Petranovi , storija Jugoslavije, Knjiga I. Kraljevina Jugoslavije, http://www.znaci.net/00001/93_2.pdf (downloaded May 11, 2013)

Извор 3

Утицај околности на образовање муслимана на матерњем језику (турски, албански)

Са миграцијом муслимана након балканских ратова, покренуло се и образовано турско становништво. Ове околности имале су негативан утицај на њихово образовање и матерњи језик (турски, албански). Резултат тога је био да је образовање на албанском и турском језику прекинуто. Међутим, миграција становништва није био једини разлог за овај прекид. У наведеним годинама у Краљевини СХС/Југославији, муслимани су били признати као верска, а не као етничка мањина. Муслиманска верска мањина била је различитог етничког порекла, албанског и турског, и они нису говорили истим језиком. Након пропасти Аустроугарске и са завршетком Првог светског рата, створена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Велики број муслимана живео је у тој Краљевини. Та чињеница је поставила питање верског и грађанско-правног статуса муслимана.

F. Kar i , erijatski Sudovi u Jugoslaviji, Sarajevo 1986, str. 27-2.

Извор 1

Права мањина након оснивања Краљевине СХС

Крфска декларација 1917.

„Признате религије су слободне: православна, католичка и муслиманска. То су најбројније масе у држави.” Све ове религије имале су једнака права у држави. Основни принципи ових прописа били су одржавање верског мира и интегритета нације.

М. Екмећковић, Stvaranje Jugoslavije 1790-1918, p. 67
http://www.znaci.net/00001/138_7.pdf (downloaded May 11, 2013)

Извор 2

Споразум из Сен Жермена 1919.

Према споразуму из Сен Жермена од 10. септембра 1919. муслиманска популација: албанска, турска, босанска и ромска, које су живе у Краљевини, прихваћене су као „верске мањине”. По том споразуму, Краљевина СХС преузела је одговорност за становништво исламске вероисповести које је живело на територији државе. Као етничке мањине издвојене су бугарска, мађарска и немачка мањина.

Борозан, Osnovni Principi Za tite Manjina u Kraljevini SHS 1919-1921. i Albanci u Kraljevini, p. 362, 372 <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7939.pdf> (downloaded May 11, 2013)

Извор 3

Видовдански устав 1921.

Члан 16

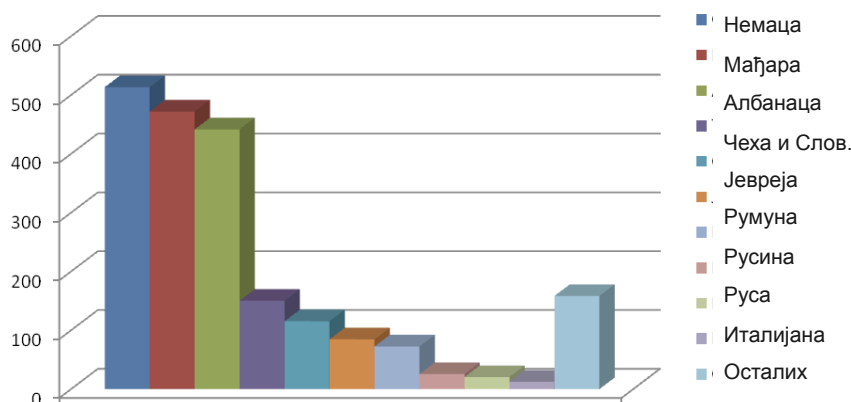
„Према закону биће дато право на образовање на матерњем језику. Верска настава биће организована према захтеву родитеља и договору представника верских заједница.”

http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/vidovdanski_ustav.h (downloaded May 11, 2013)

Извор 4

Број националних мањина у Краљевини СХС

Број припадника мањина, према попису од 31. јануара 1921. Укупан број становника у Краљевини СХС је 12.055.715.

Борозан, Osnovni Principi Za tite Manjina u Kraljevini SHS 1919-1921. i Albanci u Kraljevini, http://www.cpi.hr/download/links/hr/7939.pdf, p. 370-371. (downloaded May 11, 2013)

Извор 5

Образовни програм

У Краљевини Југославији, први образовни програм сачинило је Министарство образовања 1929. Према закону, у државним школама морале су постојати посебне учионице за мањине. У тим учионицама биће до 30 ученика. У тим школама су муслиманске мањине морале похађати наставу на службеном језику државе – српском.

. Borozan, *Osnovni Principi Za tite Manjina u Kraljevini SHS 1919-1921. i Albanci u Kraljevini*, <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7939.pdf>, p. 374. downloaded May 11, 2013)

Извор 7

Разлози српских негодовања

Муслиманска деца су своје часове веронауке имала у школи „Младен Угаревић”, смештеној у центру Призрена, на Косову. Срби нису одобравали да муслимани и деца припадници других религија похађају часове у школи коју је изградила Српска православна црква, захваљујући фондацији Младена Угаревића.

P. Kosti , *Prosvetno Kulturniivot Pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolini u XIX i po etkom XX veka*, Skoplje 1933, str. 122)

Извор 6

Закон исламске верске заједнице

Тачка 17/1

„У свим школама, веронаука је за исламску младеж обавезан наставни предмет, под надзором надлежне верске власти.

Тачка 17/4

„Верске наставе у свим школама мора бити најмање два часа недељно. Где је број ученика мали, могу више разреда заједно држати часове веронауке.”

Zakon o slamskoj Verskoj Zajednici Kraljevine Jugoslavije, Dr avna tamparija u Sarajevu, 1936, str. 8

Извор 8

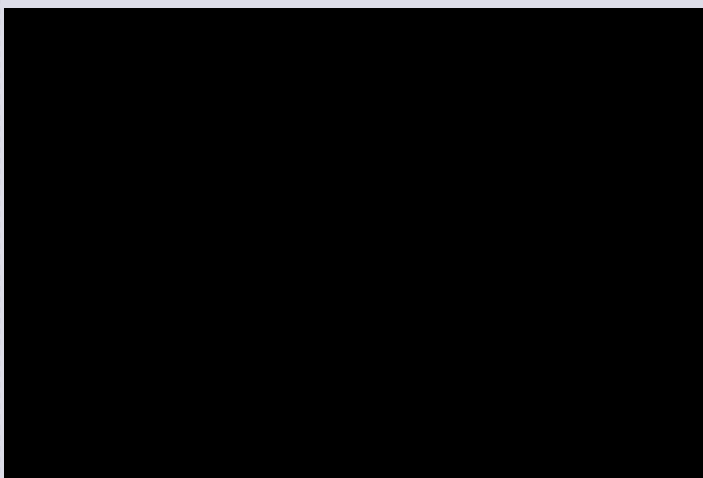
Учитељи у муслиманским школама

Школе отворене за муслиманску децу имале су српске учитеље, док су учитељи веронауке били албански или турски наставници. Ове, тзв. муслиманске часове, такође су похађала и католичка албанска деца. Веронауку за ову децу држали су свештеници.

M. Yarimhoroz, *Representation of the other in language Textbook in Kosovo, master thesis* , K JAC, Prishtina 2007, str. 14-15)

Извор 9

Школа Младен Угаревић у којој су муслиманска деца учили верску наставу

Младен Угаревић је познати српски трговац из Призрена. Пре смрти својим тестаментом све своје имање завештао је за подизање једне школске зграде. Али под условом да се та сума улагањем повећа и, кад достигне суму од 1.100 турских лира, онда да се 1.000 лира употреби за зидање школске зграде а приход од 100 лира да се употреби за њено одржавање.

Питања:

- Каква су била права муслиманске мањине према споразуму?
- Како ти тумачиш одобравање права верског образовања муслиманској верској мањини?

Извор 1

Став Срба о овом питању

„Што се тиче права удруживања у циљу оснивања културних, просветних и других друштава, то право није коришћено јер Албанци нису осећали потребу за удруживањем у културној и економској области, иако их држава у томе није спречавала. Чињеница да је у областима настањеним албанским становништвом верске

Извор 1

Сећања ученика мањинских школа

Захит Волкан, један од првих турских учитеља на Косову, своје основно образовање је започео у верској школи 1935/36.

„Била су два разреда у кругу католичке цркве. Наша учитељица је била часна сестра. Половина ђака су била муслиманска деца, а друга половина католици. Међу муслиманском децом у овим разредима било је националних разлика, нарочито у Призрену. Два пута седмично, уторком и петком, имали смо часове веронауке. Ове католичко-муслиманске часове похађала су деца различите етничке припадности и различитог узраста.”

2012

Извор 2

Била сам једина девојчица у разреду

Селвиназ Ковач, рођена 1926. у Призрену, домаћица. Она је била ученица школске 1932/33. у муслиманско-српском разреду.

„У Краљевини Југославији, у основну школу се полазило са 7 година. Држава је слала позив на упис у школу за сву децу која су напунила 7 година. За децу која нису знала српски језик организована је припремна настава из српског језика. Ми углавном нисмо похађали ове часове, српски језик смо учили у школи. Ја сам могла да идем у школу само неколико месеци, јер сам била једини женски ђак. Једнога дана мој учитељ ми је рекао да сам ја једина девојчица у разреду и да не морам више да долазим у школу. Због тога ја нисам више могла да похађам државну школу и морала сам да идем у џамију по своје образовање.”

2012

Извор 3

Иста је ситуација и у селима

Муртезан Бериша, рођен у селу Драгаш-Буча 1928. године, радник у пензији. Он је био ученик школске 1935/36. у муслиманско-српским разредима.

„У основну школу кренуо сам школске 1935/36. У ову школу долазила су и деца из села Брезне и Плава. У школу сам ишао три године, мој учитељ је био Драгомир Адамовић из Загреба, Хрватска. Учителиа се сећам као веома топле особе, блиске ђацима. Веронауку смо имали у џамији у селу Буча. Верска настава била је на албанском и арапском језику.”

2012

Извор 4

Посебна правила понашања

С. Цуфи, рођен у Призрену 1925, фармацеутски техничар у пензији. Он је похађао муслиманско-српску наставу 1932–1936.

„У државним школама Краљевине Југославије постојала је одређена пракса коју су морали пратити и муслимански ђаци. На краљев рођендан, 6. септембра, сви ученици су одведени у џамију. Након читања Кхутбе, муфтија и имами рекли су 'Нек нам живи краљ Петар Други', а сви ученици су понављали ове речи за њима. Имали смо празнике за рамазански и курбан Бајрам, а такође и током хришћанских верских празника. Мој вероучитељ био је Дестан Ефенди. Верски часови били су на турском језику. Осим верских тема, научили смо и неке турске песме.”

2012

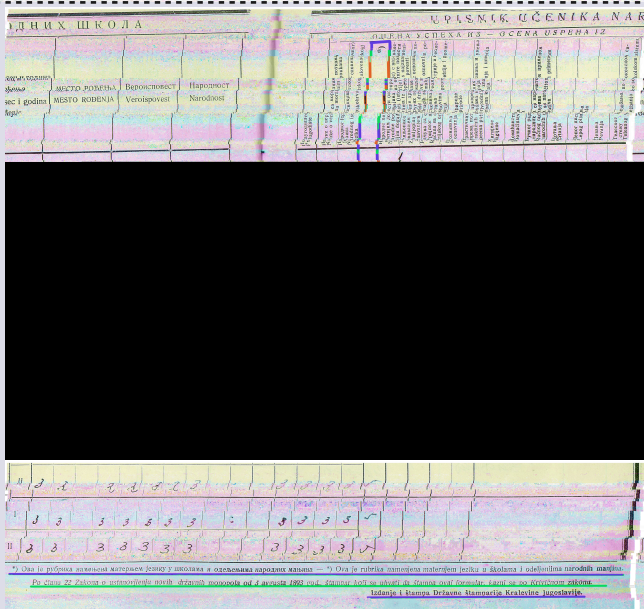
Питања:

- Шта је заједничко овим личним искуствима, а по чему се разликују?
- Шта се може закључити о образовању муслиманске мањине из датих информација?

Извор 1

Регистар ученика народних школа

Регистар ученика муслиманског одељења школске 1935/1936. године, 3. разреда (означено у горњој хоризонталној наранџастој линији). На доњој линији, подвученој наранџастим, стоји објашњење за вертикалну рубрику у регистру (уоквирена наранџастом) да је била намењена за уписивање оцена из матерњег језика у одељењима националних мањина у тој школи.

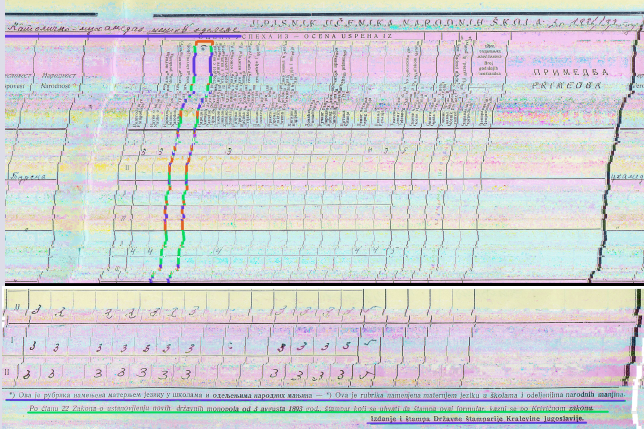

Regionalni arhiv, Prizren, Upisnik U enika Narodnih kola, I/14.

Извор 2

Регистар ученика народних школа

Регистар ученика муслиманског одељења (означено у горњој хоризонталној наранџастој линији) школске 1936/1937. године. На доњој линији, подвученој наранџастим, стоји објашњење за вертикалну рубрику у регистру (уоквирена наранџастом) да је била намењена за уписивање оцена из матерњег језика у одељењима националних мањина у тој школи.

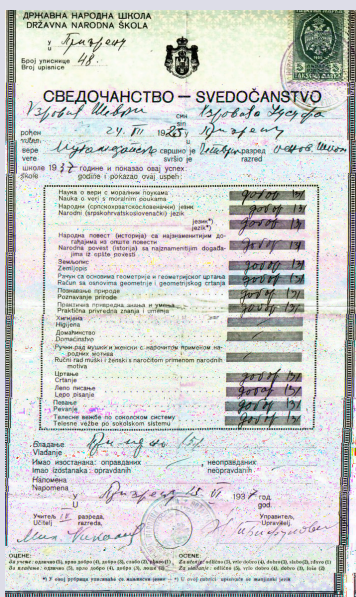
Regionalni arhiv, Prizren, Upisnik U enika Narodnih kola, I/18.

Извор 3

Сведочанство из 1 25. године

Према сведочанству Хзр-а Ибрахима о завршетку четвртог разреда основне школе из 1925. године ученици су имали ове предмете:

- Веронаука
- Српски језик
- Српска историја
- Географија
- Основе физике
- Математика и геометрија
- Ручни рад – занати
- Цртање
- Калиграфија
- Музичко
- Гимнастика
- Куран

Fondi Gimnazji Real Plotesues Shtetore, njesia org. Prizren viti 1949-1950.)

Извор 4

Сведочанство из 1 37. године

- Према сведочанству Шефкија Куфија за 4. разред основне школе:
- Наука о вери с моралним поукама Народни (српскохрватскословеначки) језик
  - језик
  - Народна повест
  - Земљопис
  - Рачун с основама геометрије
  - Познавање природе
  - Практична привредна знања и умења
  - Хигијена
  - Домаћинство
  - Ручни рад, мушки и женски, с нарочитом применом народних мотива
  - Цртање
  - Лепо писање
  - Певање
  - Телесне вежбе

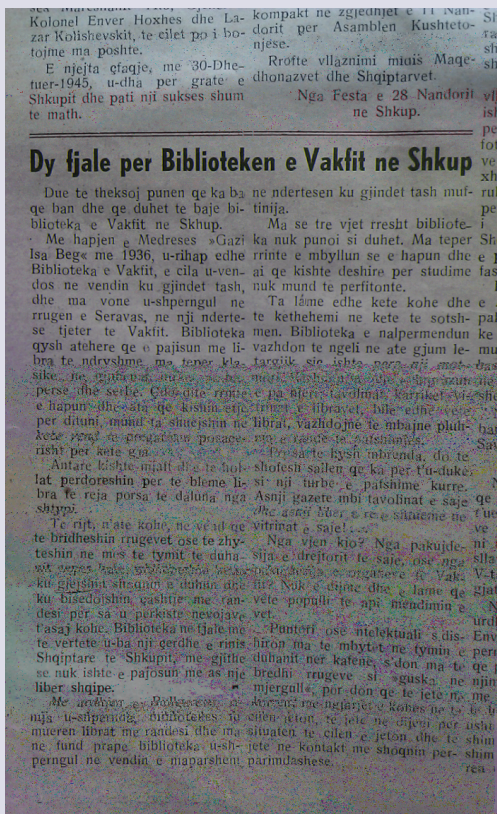

Извор 5

Један чланак из новина о вакуфској библиотеци

Ученици који су имали такву прилику могли су да оду у Скопље после основне школе на даље образовање у Медресу „Краљ Александар”. Медреса је основана у Османско доба као Иса-бегова медреса. У доба Краљевине Југославије име медресе је промењено у Медреса „Краља Александра”. Али народ и даље наставља да користи стари назив.

Dragan Novakovi , “Organizacija i Polo aj slamske Verske Zajednice u Kraljevini Jugoslaviji”, TEME, 2003, vol. 27, no. 3, p. 451-474.

Године 1936. задужбинска библиотека отворена је приликом отварања Иса-бегове медресе. Библиотека има много књига. Књиге су на арапском, турском и српском језику. Библиотека има довољан број чланова. Финансијски потенцијали користе се за набавку нових књига. Млади људи, уместо да лутају улицама или остају у затвореном и задимљеном простору, долазе да се друже у библиотеци и разговарају о текућим питањима. Иако библиотека није имала књига на албанском језику, то је ипак било састајалиште албанске омладине. Током инвазије Бугара, књиге су узете, а библиотека враћена на своју претходу локацију...”

“Flaka e Vëllazërimit” 18.12.1945, Скопје

Питања:

- Упореди предмете на сведочанствима из 1925. и 1937. године. Има ли промена у похађаним предметима? Шта закључујеш?
- У ком делу дневника ученици нису добијали оцене? Зашто је то било тако? Шта може да буде разлог недостатка оцена?
- Муслиманска омладина имала је могућност да наставља образовање у средњој верској школи – Медреси „Краљ Александар” у Скопљу. Каква је улога библиотеке Медресе „Краљ Александар” у напредовању муслиманске омладине?

Сличности	Разлике

Извор 1

Лично искуство

Један од првих интелектуалаца муслиманске мањине турског порекла Дурмиш Целина био је један од оних који су наставили образовање на овај начин. Он је завршио основну школу у свом родном месту, Призрену. Средњу школу је завршио у Пљевљима. Универзитетско образовање започео је у Београду. Међутим, касније се исписао одатле и уписао на Загребачко свеучилиште. Дипломирао је 1942. и добио диплому Независне Државе Хрватске. По повратку у свој крај, превео је диплому, која је била на латинском језику, на албански језик. Овај превод ратификовала је Краљевина Албанија 1942. Дурмиш Целина, који је успешно радио као лекар на Косову, дијагностиковао је 1972. године обољење вариола вера, па је зараза стављена у карантин и спречено је њено ширење по Југославији. За ове заслуге додељена му је титула примаријуса.

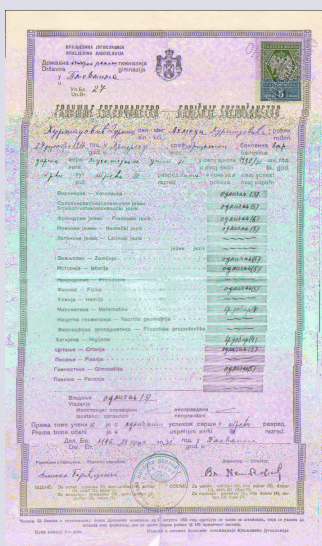
Podaci su preuzeti iz obitelji Durmi Celina

Извор 2

Универзитетско образовање

Сведочанство Дурмиша Целине (тадашњи Дурмиш Хуршидовић) за завршени 3. разред гимназије у Пљевљима, школске 1930/1931 године. Предмети које су учили су следећи:

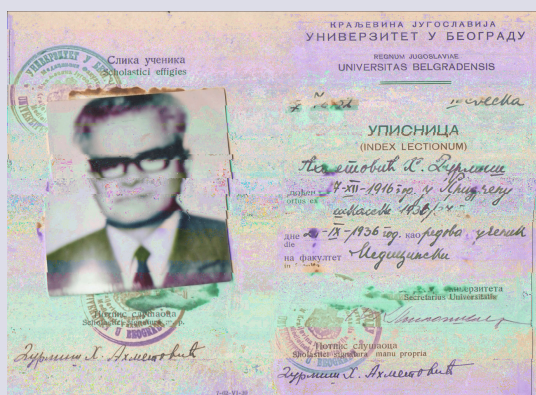
- Веронаука
- Српскохрватскословеначки језик
- Француски језик
- Немачки језик
- Латински језик
- Земљопис
- Историја
- Природопис
- Физика
- Хемија
- Математика
- Нацртна геометрија
- Филозофска пропедевтика

Извор 3

Индекс Универзитета у Београду

Универзитети у Краљевини СХС постојали су у Београду, Љубљани и Загребу. Међутим, веома мали број муслимана студената могао је да искористи прилику да се тамо образује.

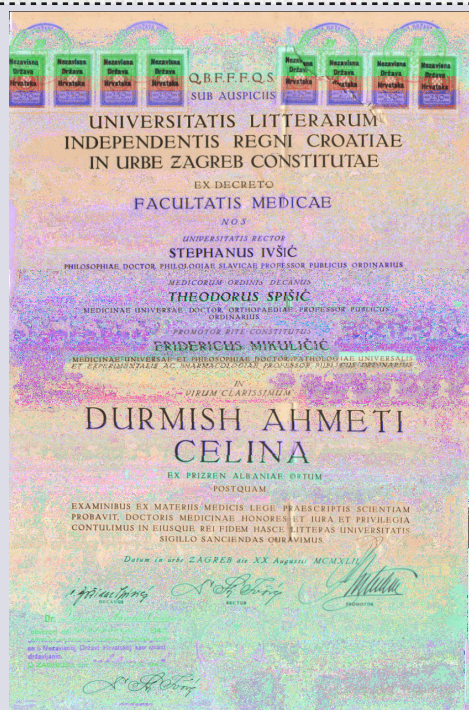
Obiteljska arhiva Durmi Celina

Извор 4

Диплома Универзитета у Загребу

Диплома за завршени Медицински факултет на Загребачком свеучилишту, која је издата за време Независне Хрватске Државе.

M. An elkovi, "Univerzitet u Kraljevini 1918-1941", asopis Arhiva Jugoslavije, 1. 2000, str. 113-126

Извор 4а

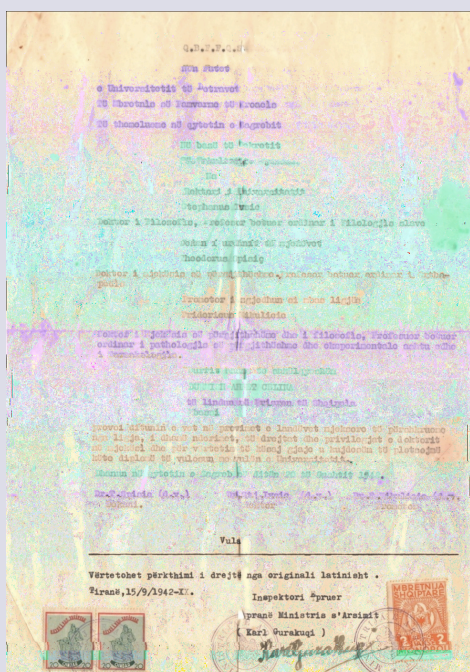
Таксене марке са универзитетске дипломе

Таксене марке Независне Државе Хрватске са универзитетске дипломе

Извор 5

Превод дипломе са универзитета у Загребу на албански језик

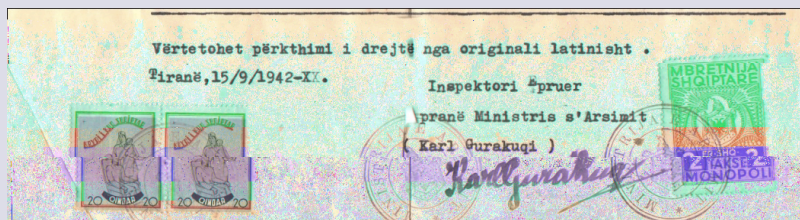

Obiteljska arhiva Durmi Celina

Извор 5а

Таксене марке Краљевине Албаније из превода дипломе

Након дипломирања др Целина у родном крају 1942. године диплому преводи на албански језик, коју је оверавало министарство образовања Краљевине Албаније.

Питања:

- Које су помоћне историјске науке која се баве печатима и грбовима?
- Дајте објашњења о печатима на дипломама.
- Који је био образовни пут др Дурмиша Целине? Нађи градове где се школовао на карти. У којим државама се данас налазе ти градови?
- Шта нам говори овај пример?

Финална расправа

Питања за финалну расправу

- Упоредите усмене информације са правима датим споразумима и осталим документима.
- Да ли се усмени историјски извори слажу са одредбама споразума?
- Које су последице стављања различитих етничких и верских компонената у исти образовни систем?
- Да ли недостатак образовања на матерњем језику представља препреку за даље образовање муслиманске мањине?
- Дискутујте о ефектима опште политичке ситуације на образовање, на примеру диплома Дурмиша Целине.